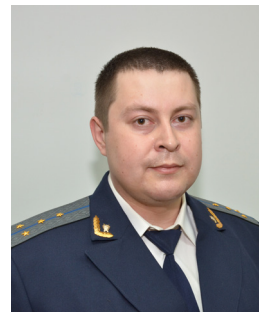

Трибуна молодого вченого

Олексій Єрмак

аспірант
 Національної академії прокуратури України,
 юрист 1 класу
 prosecutorermak@gmail.com

УДК 343.2/7

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Кримінально-правова характеристика – одна з фундаментальних категорій кримінального права, що розглядається у нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковими характеристиками [1, 154]. При дослідженні окремих складів злочинів науковці переважно використовують кримінально-правову характеристику. Для дослідження інших кримінально-правових категорій така характеристика майже не використовувалась. Зміст зазначеної вище характеристики криміналісти визначають по-різному [1; 2, 181–182]. Слід зазначити, що спеціальна конфіскація є малодослідженим засобом кримінально-правового реагування в кримінальному праві України. З точки зору кримінально-правової характеристики в теорії кримінального права вона не розглядалась. Вказане вище, а також зміни, що відбулися в законодавчій регламентації спеціальної конфіскації, внесені до Кримінального кодексу України (КК України), зумовлюють актуальність наукових пошуків у зазначеному напрямі.

Питання спеціальної конфіскації у своїх працях досліджували П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, В.С. Батиргареева, В.І. Борисов, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, В.М. Куц, О.М. Литвак, З.А. Тростюк, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.П. Тихий, П.Л. Фріс,

М.І. Хавронок, Ю.Б. Хім'як та інші, проте деякі аспекти її кримінально-правової характеристики залишилися нез'ясованими.

Мета статті – надання кримінально-правової характеристики спеціальній конфіскації з урахуванням останніх законодавчих змін щодо її регламентації.

До елементів кримінально-правової характеристики спеціальної конфіскації доцільно відносити такі, як: 1) сутність і зміст спеціальної конфіскації; 2) кримінально-правова природа явища; 3) кримінально-правовий склад застосування (передумова, підстава і умова); 4) види явища; 5) кримінально-правові наслідки.

У філософії сутність тлумачать як систему глибинних, стійких зв'язків і відносин, які зумовлюють виникнення, існування, функціонування предметів, процесів, і з руйнуванням якої вони перестають існувати, зв'язків, що визначають природу предметів, процесів, сукупність їх властивостей, особливостей [3, 369]. Таке визначення дасть змогу з'ясувати сутність і зміст досліджуваного правового явища.

Поняття «явище» розуміють як зовнішні, реально існуючі особливості предметів, безперервних процесів, їх властивостей. Категорії «явище» та «сутність» являють собою діалектичну пару понять, що виражає взаємозв'язок протилежностей і піддається теоретичному осмисленню через ка-

тегорії «внутрішнє» і «зовнішнє», «форма» і «зміст». Явище – це зовнішня сторона речі, яку можна безпосередньо сприймати, тоді як сутність – внутрішня, пізнати яку можливо лише після усвідомлення явища. При цьому необхідно виокремлювати поняття «зміст» явища, пам'ятаючи, що він визначається не тільки сутністю останнього, а й зовнішніми умовами його існування, взаємодією її з іншими речами [3, 370, 375–376].

Сутність спеціальної конфіскації полягає в обмеженнях майнового характеру щодо особи (позбавлення права власності на належне особі майно) або відсутності обмежень (вилучення майна, яке особі не належить) у зв'язку з наявністю кримінально-правової підстави та визначених кримінальним законодавством умов. Зміст спеціальної конфіскації як іншого засобу кримінально-правового характеру становить визначений законом і судом обсяг таких майнових обмежень.

Враховуючи законодавче визначення спеціальної конфіскації, наведене у ч. 1 ст. 96-1 КК України, можемо виокремити такі ознаки цього кримінально-правового засобу:

- це інший засіб кримінально-правового характеру, що, на відміну від примусових засобів медичного і виховного характеру, може застосовуватись як окремо, так і разом із покаранням;

- має примусовий характер і застосовується незалежно від волі особи, до майна якої її застосовано;

- має майновий характер, який полягає у тому, що особа позбавляється права на майно, яке перебуває у неї на законних підставах, а також незаконно здобуте майно;

- може обмежувати майнові інтереси як винного, так і третіх осіб;

- застосовується до майна, що пов'язане із вчиненням злочину, або суспільно небезпечного діяння;

- застосовується виключно на підставі судового рішення (вироку або ухвали);

- застосовується у разі вчинення одного із злочинів або суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки вказаних злочинів, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 96-1 КК України, а також умисних злочинів, за які передбачено покарання у виді позбавлення

волі або штраф у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- має безоплатний характер, тобто особа, до майна якої її застосовано, не отримує відшкодування за конфісковане в неї майно;

- передбачає можливість її заміни на конфіскацію грошової суми, яка еквівалентна вартості майна, що повинно підлягати спеціальній конфіскації (ч. 2 ст. 96-2 КК України).

У КК України не міститься визначення такої правової категорії, як «кримінальна відповідальність», що вживається у назвах його розділів та статей. На доктринальному рівні визначення вказаного поняття залишається дискусійним. На думку криміналістів, кримінальна відповідальність це: 1) обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати заходів державного примусу – обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених як покарання [4, 5; 5, 21–22, 39; 6, 86; 7, 10; 8, 49; 9, 49]; 2) реальне застосування кримінально-правових санкцій (покарання) [10, 18; 11, 102, 132]; 3) кримінально-правові відносини, що виникають з моменту вчинення злочину між державою й особою, яка вчинила злочин [12, 27].

Усі зазначені вище позиції щодо визначення кримінальної відповідальності містять раціональне зерно та сприяють розгляду такої фундаментальної категорії кримінального права, як кримінальна відповідальність, у різних площинах. Ми погоджуємось із позицією В.М. Куца, який вважає, що кримінальну відповідальність доцільно розуміти як засудження особи за вчинення нею злочину обвинувальним вироком суду з обмеженням чи позбавленням її законних прав та інтересів чи без такого [13, 26].

Спеціальна конфіскація у випадку засудження особи за вчинений злочин може застосовуватись судом шляхом прийняття рішення, яким закінчується кримінальне провадження (вирок), виключно як доповнення до однієї з форм кримінальної відповідальності або разом з іншими засобами кримінально-правового характеру (судом виноситься ухвала). Разом з тим відповідно до ч. 9 ст. 100 КПК України у разі закриття кримінального провадження слідчим або

прокурором питання про спеціальну конфіскацію розглядається судом за клопотанням прокурора. В останньому випадку суд має винести ухвалу.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», прийнятим 18 лютого 2016 року, ст. 96-1 КК України доповнено ч. 2, в якій передбачено підстави для застосування спеціальної конфіскації, а саме: 1) обвинувальний вирок суду; 2) різні види ухвал суду.

Із зазначеним доповненням погодитись складно, адже кримінальна відповідальність – це реакція держави на вчинений особою злочин. Така реакція виражається в певному правозастосовному акті органу держави – обвинувальному вирокі суду. Розрізняють матеріальну і процесуальну підстави для кримінальної відповідальності. Матеріальна підстава – факт учинення самого злочину. Саме з огляду на матеріальне поняття злочину (ст. 11 КК України) у статтях Особливої частини КК України визначено конкретні склади злочинів. У кожному окремому випадку має бути встановлена підстава для кримінальної відповідальності за конкретний злочин, передбачений диспозицією певної статті Особливої частини КК України. Лише за встановлення у діянні особи певного конкретного складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, можлива кримінальна відповідальність. Якщо в дія особи не встановлено ознак конкретного злочину, кримінальна відповідальність не може мати місця ні за яких умов [14, 104–105]. Для реалізації кримінальної відповідальності необхідним є обвинувальний вирок, який розглядається у цьому аспекті як процесуальна правова підстава для кримінальної відповідальності [15, 244].

На нашу думку, означені вище положення теорії кримінальної відповідальності можна застосувати і щодо нашого дослі-

дження. Процесуальною правовою підставою для застосування такого засобу кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація, відповідно до ч. 2 ст. 96-2 КК України є вирок або ухвала суду. Разом з тим відомо, що кримінальне право – це матеріальна галузь права, яка існує так би мовити «у статичі». «Рух» первинних норм матеріального права забезпечує кримінальне процесуальне право. Відповідно, норми кримінального процесуального права законодавцю слід розмішувати в КПК України, а не в КК України. Отже, ч. 2 ст. 96-2 слід виключити з КК України, оскільки вона містить норми не кримінального, а кримінального процесуального права.

Спеціальна конфіскація має змішані кримінальні процесуальні підстави для застосування, тому вона може застосовуватись як доповнення до однієї з форм кримінальної відповідальності (у разі винесення вироку суду), самостійний кримінально-правовий засіб, альтернативний кримінальній відповідальності (у разі постановлення судом ухвали) або у поєднанні з іншими засобами кримінально-правового характеру, передбаченими розділами XIV–XV Загальної частини КК України, у разі вчинення суспільно небезпечного діяння неповнолітнім, неосудним або представником юридичної особи.

Спеціальна конфіскація є незвичним кримінально-правовим явищем: в одних випадках – це прояв кримінальної відповідальності; а в інших – прояв реагування на суспільно небезпечне діяння, що не є кримінальною відповідальністю.

Згідно з чинним кримінальним законодавством застосування спеціальної конфіскації передбачає діяльність суду зі встановлення передумови, підстави та умов її визначення [16, 124], тобто певної сукупності елементів, що утворюють кримінально-правовий склад її застосування. На думку А.М. Яценка, передумовою застосування спеціальної конфіскації є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального правопорушення. Підставою ж є фактичне закріплення спеціальної конфіскації у санкції статті Особливої частини КК України як заходу кримінально-правового характеру разом із встановле-

ним покаранням. Умовою її визначення є вчинення особою злочину, ознаки якого описані в диспозиції саме тієї статті Особливої частини КК України, санкцією якої передбачений цей захід кримінально-правового характеру [17, 311–312]. Така позиція пояснювалася за допомогою не чинних нині положень Розділу XIV КК України. На наш погляд, передумовою застосування спеціальної конфіскації слід вважати фактичне закріплення конкретної статті Особливої частини КК України та інших ознак складу злочину (вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного в Особливій частині цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) в переліку, зазначеному в ч. 1 ст. 96-1 КК України. Умовою її визначення буде передбачення в санкції статті покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Підставою для її застосування є випадки, передбачені у ст. 96-2 КК України, тобто віднесення майна до одного з перелічених у вказаній статті його різновидів.

Слід зазначити, що численні зміни до Розділу XIV КК України, який у тому числі регулює підстави і порядок застосування спеціальної конфіскації, приймалися з метою лібералізації візового режиму для України з державами – членами Європейського Союзу (ЄС) і приведення норм національного кримінального законодавства у відповідність із вимогами нормативно-правових актів ЄС. У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» вказано, що його було розроблено для забезпечення реалізації повною мірою вимог ЄС стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового

режиму для України, невід'ємною частиною якого є необхідність імплементації Директиви ЄС про арешт та конфіскацію предметів злочинної діяльності та доходів від неї в Європейському Союзі від 3 квітня 2014 року 2014/42/EU.

У статтях 4 і 5 Директиви Європейського Союзу 2014/42/EU (Директива ЄС) передбачено два види конфіскації: власне конфіскацію і розширену конфіскацію. Відповідно до ст. 4 Директиви ЄС конфіскація повинна застосовуватись до засобів і доходів від вчинення злочину, а також майна, вартість якого відповідає вартості таких засобів або доходів. Аналогом такої конфіскації в Україні є спеціальна конфіскація. Згідно зі ст. 5 Директиви ЄС розширена конфіскація застосовується у разі визнання особи винною у вчиненні корупційного правопорушення, участі у злочинній організації та полягає у тому, що суд має право конфіскувати майно особи, яка засуджена за одне із цих кримінальних правопорушень, якщо під час судового розгляду буде встановлено невідповідність вартості наявного у неї майна та отримуваних нею доходів. Розширена конфіскація відповідно до Директиви ЄС в законодавстві України передбачена в КПК України. Так, згідно з п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав для набуття прав на таке майно. Пов'язаними особами засудженого є юридичні особи, які за його сприяння отримали у власність чи користування зазначене майно. Якщо суд визнає відсутність законних підстав для набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а у разі неможливості виділення такої частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав для набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна.

На нашу думку, застосування розширеної конфіскації повинно мати матеріальну кримінально-правову основу, а порядок її реалізації слід передбачити у КПК Укра-

їни. По-перше, розширена конфіскація є примусовим засобом, який може суттєво обмежувати майнові права засудженого, коли на останнього судом покладено обов'язок сплатити вартість майна, що підлягає конфіскації. Подібні правила щодо конфіскації грошової суми у разі неможливості виділення майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, передбачено у ч. 2 ст. 96-2 КК України. По-друге, метою застосування розширеної конфіскації є відновлення почуття соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових злочинів, що тождна меті спеціальної конфіскації, тобто ціль покарати засудженого відсутня. По-третє, розширена конфіскація є допоміжним більш репресивним кримінально-правовим засобом у порівнянні зі спеціальною конфіскацією, оскільки її дія поширюється не лише на майно, що пов'язане із вчиненням кон-

кретного кримінального правопорушення, у зв'язку з чим суд розглядає кримінальне провадження, а й інше майно, якщо в суді не підтверджено законність підстав для набуття прав на таке майно.

У КК України не визначено кримінально-правових наслідків застосування спеціальної конфіскації, але вони об'єктивно існують. Позитивним для суб'єкта кримінального правопорушення є те, що на відміну від покарання її застосування не передбачає судимості. Негативними наслідками спеціальної конфіскації є позбавлення суб'єкта можливості користуватися певними предметами.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що спеціальна конфіскація – це складне кримінально-правове явище, зміст якого не має чіткого визначення. Тож у подальших наукових розвідках за цією тематикою доцільно усунути зазначені протиріччя.

Список використаних джерел:

1. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А.А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 154–160.
2. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пащенко // Вісник академії правових наук України. – 2005. – № 3(42). – С. 180–190.
3. Філософія: навч. посіб. / за заг. ред. Ю.В. Осічнюка. – К.: Атіка, 2003. – 464 с.
4. Брайнин Я.М. Основание уголовной ответственности и важнейшие вопросы учения о составе преступления в советском уголовном праве: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук / Я.М. Брайнин. – Х., 1963. – 32 с.
5. Карпушин М.П. Уголовная ответственность и состав преступления / М.П. Карпушин, В.И. Курляндский. – М.: Юридическая литература, 1974. – 232 с.
6. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак-ів. / П.С. Матишевський. – К.: А. С. К., 2001. – 352 с.
7. Кримінальне право України: навч. посіб. / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін.; за ред. О.М. Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
8. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга первая. О преступлении / А.А. Пинаев. – Х.: Харьков юридический, 2001. – 289 с.
9. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
10. Галаган А.И. Методологические проблемы общей теории юридической ответственности по советскому праву / А.И. Галаган // Уголовная ответственность: проблемы содержания, установления, реализации: межвуз. сб. научн. трудов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – С. 10–20.
11. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву: (теоретические проблемы): науч. изд. / О.Э. Лейст. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1981. – 240 с.
12. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание / Л.В. Багрий-Шахматов. – Минск: Вишэйшая школа, 1976. – 383 с.
13. Куц В.М. Теорія кримінальної відповідальності: навч. посіб. / В.М. Куц. – К.: електронна бібліотека Національної академії прокуратури України, 2012. – 300 с.
14. Гнатенко Є.С. Підстави кримінальної відповідальності за законодавством України / Є.С. Гнатенко // Вісник Академії митної служби України. – Серія «Право». – 2013. – № 2(11). – С. 102–106.
15. Тихий В.П. Підстава кримінальної відповідальності / В.П. Тихий // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1(14). – С. 244–245.

16. Яценко А.М. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням: причинно-факторний комплекс здійснення / А.М. Яценко // Право і безпека. – 2005. – № 4(2). – С. 124–128.

17. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: моногр. / А.М. Яценко. – Х.: НікаНова, 2014. – 388 с.

Олексій ЄРМАК

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Розглянуто кримінально-правову характеристику спеціальної конфіскації як іншого засобу кримінально-правового характеру. Виявлено проблеми законодавчої регламентації спеціальної конфіскації та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: інший засіб кримінально-правового характеру; кримінально-правова характеристика; спеціальна конфіскація; законодавча регламентація.

Алексей ЕРМАК

УГОЛОВНО-ПРОВОАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Рассмотрена уголовно-правовая характеристика специальной конфискации как иная мера уголовно-правового характера. Найденны проблемы в законодательной регламентации специальной конфискации и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: иные меры уголовно-правового характера; уголовно-правовая характеристика; специальная конфискации; законодательная регламентация.

Oleksii YERMAK

CRIMINAL LEGAL DESCRIPTION OF THE SPECIAL CONFISCATION

Criminal legal description of the special confiscation as other means of criminal law considered. The problems of legislative regulation of special confiscation and the ways to overcome them.

Keywords: another means of criminal law; criminal legal description; special confiscation; legislative regulation.

